

התיאולוגית של התורה הוא, שכל האמור בה הוא דברי אלוהים. משה מדגיש לא פעם שכל מה שהוא עושה ואומר לא מגיע ממנו אלא ישירות מאלוהים. התורה אף כתובה בגוף שלישי ביחס למשה ("וידבר ה' אל משה לאמר") ובכך מלמדת שלמרות שמשה הוא שכתבה, היא לא הגיעה ממנו אלא מגוף שלישי נסתר, מאת האלוהים. כיצד אפשר אפוא לאחר כל זאת להכניס לתורה חומש, שכבר בתחילתו הוא מצהיר שכל האמור בו הגיע ממשה?

ייתכן שהתשובה לכך טמונה בעובדה המפליאה שמשה בכלל מדבר. כאשר אלוהים ביקש לשלוח את משה להוציא את ישראל ממצרים, משה ניסה להתחמק מן השליחות שוב ושוב. אחת מטענותיו היתה "לא איש דברים אנכי". אין משה מתכוון כאן לגמגום, שרבים לאורך הדורות טענו שיש לו. משה מתכוון כאן לרטוריקה. "לא איש דברים אנכי", כלומר אינני יודע לדבר ולשטוח טענותי כראוי. קצרה ידי מלשכנע את פרעה. וכיצד באמת יכול אדם נטול כושר דיבור ושכנוע להיהפך לדיפלומט הנכנס ויוצא בארמונות המלך?

המפתיע הוא שאלוהים נענה לדבריו, ובאופן פרדוקסלי מראה לו שדווקא אותו הוא הצליח לשכנע, ומצרף אליו את אהרן שידבר בשמו. אך בפועל אנו יודעים שהדבר לא היה כל כך הכרחי, שכן לא דיבורים הוציאו את ישראל ממצרים אלא נסים. עשר המכות הכניעו את פרעה, שנאלץ לשחרר את ישראל ממצרים. בכך התגלה עיקר שליחותו של משה – לא כאיש דברים אלא כעושה נסים.

תדמית זו התהלכה עם משה לאורך שנות הנדודים במדבר. החל מקריעת ים סוף, דרך הקולות והברקים במעמד הר סיני, עבור בניסים שנעשו במסע במדבר, בירידת המן והשלו, וכלה בעונשים שבאו על בני ישראל לאורך ספר המדבר ובראשם מותו של קורח במיתה פלאית – משה הצטייר בעיקר כנביא שכוחו במעשיו ופחות בדיבורו. הנהגתו התבססה בעיקר על יראה ומורא ("מדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה"; במדבר יב, ח) ולא על שכנוע.

ספר ההקשבה והשכנוע

אין זה מובן מאליו שספר דברים הוא החומש החמישי של התורה. למעשה, התורה הסתיימה בפרשת פנחס, אז אמר אלוהים למשה לעלות אל הר נבו ולמות שם. פרשות מטות-מסעי הן ברובן השלמות שעשה משה לפני מותו, כמו המלחמה במדיין, כתיבת מסעות בני ישראל וטיפול בבעיית ירושת הנחלות, שיצר תקדים בנות צלפחד. הפסוק האחרון בספר במדבר: "אלה המצוות והמשפטים אשר צווה ה' ביד משה אל בני ישראל בערבות מואב על ירדן ירחו", משרה אף הוא רושם של חתימת התורה.

אך אז מגיע חומש ארוך, ספר דברים, שדוחה את חיתומה של התורה בפסוקים רבים. חומש זה הוא נאום אחרון שנשא משה במהלך החודש האחרון לחייו. בנאום זה משה אינו מחדש לרוב דבר כלשהו אלא חוזר על סיפורים ואירועים מן ההיסטוריה הקרובה והרחוקה, על מצוות ודינים, מזהיר את בני ישראל לקיים את דברי ה', ומברך אותם. עולה הרושם שהתורה לא היתה חסרה הרבה אילו נאום זה לא היה כלול בה.

יתירה מכך, מילות הפתיחה של החומש "אלה הדברים אשר דיבר משה אל כל ישראל", מעלות שאלה תיאולוגית על שייכותו לתורה. הלא התשתית

חשיבות השינויים שעל מנהיגי העם לעשות, בעקבות חילופי הדורות. והמפנה הכה-אנושי הזה, קדוש כקדושת התורה.

מבחינה זו, ספר דברים אכן איננו יותר מחזרה על התורה שנכתבה קודם. ועם זאת, זהו ספר חדש ואחר. התודעה שיוצרת אותו שונה. הגישה של המנהיג אל עמו אחרת. משה הוכיח בו שידע להפנים את המעבר הבין-דורי והעז להשתנות בעצמו, להפוך מ"לא איש דברים אנכי" לאיש דברים. בכך הוא לימד כל הורה וכל מחנך וכל מנהיג את אמנות ההקשבה והשינוי. ומעל הכל – הוא לימד את אמנות הדיבור, שהוא, ולא כוח הזרוע, המחולל העמוק של השינויים בחיינו, כאנשים בני חורין.

ספר דברים משנה מבחינה זו את התמונה, ומציג לנו משה אחר, שלא הכרנו עד כה. האיש שהעיד על עצמו "לא איש דברים אנכי" מתגלה כעת כנואם נלהב, שבמהלך למעלה משלושים יום נושא דברים בפני כל ישראל, מתרה בהם, מברך אותם, ומשדל אותם להיות נאמנים לברית עם אלוהים. אין בספר הזה אותות ומופתים. לא יורדת אש מן השמים כדי להוכיח את אמיתות דבריו. לא נשמעים קולות וברקים שזורעים אימה בקרב העם השומע אותו. בספר דברים, המילים – ורק המילים – הן שמדברות. המסר הוא לחלוטין ורבלי, ואיננו מתובל בשום אפקט כזה או אחר. לא היראה ממשה משחקת כאן תפקיד אלא ההקשבה והשכנוע.

יותר משהדבר מעיד על משה, הוא מעיד על העם שעומד לפניו. ספר דברים מזכיר לנו שלפנינו דור אחר. דור שלא סוּחב עמו את טראומת עבדות מצרים. דור שעיקר גידולו היה במדבר, כאישיות בת חורין. דור ששפתו איננה ניסים, וההשפעה עליו אינה נעשית בדרך הפחד. זהו דור אחר, אוטונומי ודעתני, שיודע לבא אל משה בדרישות ותלונות על אי סדרים ועל חוסר צדק בנהלים, כפי שהראו הפרשות האחרונות בספר במדבר. אל הדור הזה אי אפשר לבא מעמדה של כוח ושלטון. אל הדור הזה צריך לדבר בגובה העיניים, כשווה בין שווים. זהו דור שכדי להניע אותו לפעולה יש לדבר אליו ולשכנע אותו. איומים לא יספיקו.

זו חשיבותו של ספר דברים, אשר זיכתה אותו להיכנס לתורה. אכן, הדברים האמורים בו הם דבריו של משה ולא של אלוהים, אבל דווקא משום הם כה חשובים לתורה. אלוהים מבקש ללמד בכך את החשיבות של השימוש בשפה במקום השימוש בכוח. הוא מבקש ללמד על חשיבות ההקשבה לדור החדש, דור הבנים, שאופיו שונה מדור האבות. הוא מבקש ללמד על